

Hemlängtan – om berusning och att söka ett hem

Vägen till Paradiset

Hela ditt liv har du betalat priset

Vägen till Paradiset

Vi dricker en flaska till för Paradiset

(Ur "Vägen till Paradiset",

från Eldkvarns album

Hunger hotell, 2008.)

Människan är utkastad ur moderlivet, in i världen, och får som sin uppgift att finna sig tillrätta här. Kanske kan det verka självklart att ha tillgång till en plats att slå sig till ro på eller dra sig tillbaka till, för att kropp och psyke ska få vila och återhämtning. Men det är en hel del som krävs för att kunna känna sig hemma och tillfreds. För vissa är det svåruppnåeligt, ibland omöjligt, att skapa en sådan plats. Då kan det bli svårt att hitta hem i en bristfällig och ofullkomlig värld. När livets okuvliga realiteter blir överväldigande växer längtan efter fullständig frihet från alla obehag fram.

Det finns några omständigheter som människan behöver försonas med för att komma tillrätta med tillvaron och känna sig hemma. Ett sådant exempel är tiden – och i förlängningen döden. Ett annat är rummet där livet tar plats – det vill säga den rumslighet som människan kastats ut i vid födseln. Som följd av det här behöver varje individ hantera att vara en separat varelse vars öde vid födseln är att utsättas för anspanningar, behov och begär som inte genast (om någonsin) tillfredsställs. Känslan av brist gör sig påmind och längtan efter ett fridfullt och behovslöst tillstånd väcks, mer eller mindre starkt.

Det är den här längtan i relation till berusning som jag vill utforska här. Min utgångspunkt är att undersöka om det kan röra sig om en slags hemlängtan – en längtan till en fredad plats – som är så stark att den gör det svårt att finna sig tillrätta i tillvaron. Istället uppstår längtan till en än mer skyddande plats, där livets realiteter – i alla fall tillfälligt – är satta ur spel. I den här texten kommer jag att undersöka om berusning av droger eller alkohol går att belysa genom att titta närmare på den här typen av längtan, det vill säga längtan efter en hemliknande men ouppnåelig plats.

Jag börjar med att titta närmare på några av omständigheterna som behöver hanteras för att få livet att ta plats.

Tiden

Varje människas livstid pågår i mellanrummet mellan födelse och död. Det är under den tiden som vi är själsliga varelser med ett pågående liv. Psykoanalytikern Johan Eriksson menar i artikeln "Att bli människa" att förutsättningen för att vi ska erfara vårt liv som ett sammanhängande skeende är att det är tidsligt organiserat. Han påpekar att våra livs "nu" behöver vara

omgärdade av ett ”inte längre” och ett ”ännu inte”. Saknas det så står nuet helt friställt från hur det var och hur det kommer att kunna bli. Det skulle inte finnas möjlighet att förhålla sig till livet som en helhet. Istället skulle livet bara bestå av en massa osammanhängande upplevelser som inte går att göra till livserfarenheter. Det är tidsuppfattningen som gör att vi kan binda samman alla våra ”nu” till meningsskapande berättelser om och för oss själva.

I artikeln ”Att minnas” lyfter Eriksson fram minnet som en sammankopplande länk som gör att livet får ett förflutet som kan förhålla sig till en möjlig framtid. Med hjälp av minnet av det som skett – nyligen eller tidigare – skapas sammanhangen för det som sker nu och förväntan på vad som ska komma härnäst. Minnesförmågan är en nödvändig del av identitetsskapandet eftersom den gör det möjligt att sätta samman tidliga skeenden och medvetet uppleva erfarenheter som meningsfulla.

FOTO ANNA-KLARA LILJESTRAND

Minnet gör det även möjligt att skapa och vara en del av en berättelse. Psykologen Rollo May hävdar att utan berättelser är människan hemlös. Vi behöver både gemensamma och individuella, mer eller mindre mytiska, berättelser för att känna oss hela. Berättelser ger oss en källa, ett förflutet – och när vi har ett förflutet öppnar det också upp en möjlig framtid. Med hjälp av tiden, minnet och berättelsen skapas en känsla av kontinuitet. I ”Att bli människa” påminner Eriksson om att döden, vetskapen om vår egen ändlighet, ger det ramverk inom vilket våra liv pågår. Utan döden som tidsmarkör skulle inte ”livet” vara en meningsfull kategori.

Rummet

Vid födseln tar människan också plats i världen. Det är inte lätt att leva ett platslöst liv, någonstans måste livet äga rum. Det första mötet med den rumsliga världen är ofta moderskroppen. Genom förflyttningen från insidan av den till dess utsida sker en minst sagt radikal förändring.

Psykiatern och psykoanalytikern Clarence Crafoord skriver i *Platser för våra liv* att moderskroppen utgör basen för barnets orientering ut i världen, och det är i relaterandet till mamman och hennes kropp som världen och självet i världen utvecklas. Med hjälp av barnläkaren och psykoanalytikern Donald W. Winnicott beskriver Crafoord hur det nyfödda barnet, i mötet med mammans ansikte och blick, får sin existens återspeglad genom hennes gensvar. På så vis förmedlar mamman sin syn på barnets plats i världen. Mammans blickar kan uttrycka en mängd känslor och i bästa fall är en av dem att det finns en plats för barnet där det kan finnas till och få sina behov tillgodosedda. Om inte, hävdar Winnicott, kan barnet känna olust, besvikelse och tvivel. Självkänslan försvagas hos ett barn som under längre tid inte har någon plats i en omsorgsgivares tankevärld och barnet kan börja tvivla på att det har någon plats alls. Men när barnet känner att det har en plats, bereds också utrymme inne i barnet för en känsla av sig själv. Förnimmelsen av att få ta plats kan sägas vara avgörande för förmågan och önskan att faktiskt ta plats.

Vartefter barnet utvecklas kommer det att bli medvetet om att det är en separat individ som, tillskillnad från när det befann sig inuti mammans kropp, inte omgående får sina behov tillfredsställda. Det rumsliga glappet som uppstår i och med födseln kan på så

sätt skapa en hel del obehag. I gengäld är friheten som rumsligheten ger, i kontrast till sammansmältningen med moderskroppen, en förutsättning för att utvecklas till en egen och självständig individ. De rumsliga avgränsningarna mellan individen, omgivningen och andra människor, ger möjligheter att skapa egna platser. Motsatsen – att söka sig tillbaka till moderlivets gränslöshet – medför ett slags ”avskapelse” där rumsligheten, det vill säga utrymmet mellan individen och omvärlden, blir ett hot snarare än en möjlighet.

Separation

Det kan vara en kris för barnet när det börjar inse att det finns gränser mellan mamman och barnet som gör dem till två separata individer. Sakta går det upp för barnet att mamman har andra intressen och behov som sträcker sig bortom det de har tillsammans. Följer vi psykoanalytikern och psykologen Jaques Lacans tankegångar så är det pappans roll att träda in som en tredje part, för att spräcka symbiosen mellan mamman och barnet. Genom hans inträde upplöses barnets illusion om en symbiotisk och gränslös tvåsamhet med mamman. Verkligheten har gjort entré genom denna tredje person. I och med verklighetens intrång har inte bara ett symboliskt utrymme öppnats upp mellan mamman och barnet, även ett rumsligt sådant uppenbarar sig när barnet förnimmer att de två andra har en egen relation som barnet inte alltid är en del av.

Enligt Lacan kan barnet reagera på den uppkomna situationen genom att antingen *acceptera* den eller *negera* den. Accepterandet, hur smärtsamt det än är, medför dock tillgång till det utrymme som, både symboliskt och faktiskt, behövs för att utvecklas till en självständig människa. Negerandet, däremot, kan innebära att fastna i ett önsketänkande om en återgång till en gränslös symbios.

För att klara av att vara separata individer behöver vi kunna vara ensamma. Enligt Winnicott förvärvas den färdigheten genom att först vara ensam tillsammans med någon annan – oftast mamman. Detta kan ske genom att mamman är närvarande, men sysselsatt med något annat, kanske i ett annat rum, eller genom närvaron av en representation av henne i form av något som är nära förknippat med mamman, som barnsängen, en scarf som är hennes eller en omgivning som hon satt sin prägel på. Genom att öva upp förmågan att vara ensam utvecklar barnet en relation till sig själv som gradvis möjliggör skapandet av ett eget liv.

Psykoanalytikern och barnpsykologen Melanie Klein menar att barnet, genom närheten till en omhändertagande mamma, *introjicerar* henne som en inre god representation som barnet kan identifiera sig med när det hamnar i situationer av exempelvis tillfällig brist eller anspänning. Med tillgång till en sådan inre representation av den goda mamman är barnet bättre rustat för att hantera och acceptera insikten om att vara en ”sär-skild” individ.

Insikten att varje människa är en egen individ, utlämnad till sig själv och stark beroende av andra för sin överlevnad, kan vara svår att hantera. Som Lacan hävdar så kan det resultera i acceptans, men också i negerande. Oavsett vilket är det en process som präglas av frustration.

Frustration

För att fortsätta i Winnicotts tankespar, så menar han att förmågan att vara ensam hänger nära ihop med toleransen av frustration. Barnet som efterhand klarar längre och längre perioder utan att ha mamman i sin omedelbara närhet kan också mer och mer uthärda att behoven inte tillgodoses genast. Men det är en inlärningsprocess som upplevs vara på liv och död. Klein och Winnicott menar båda att det lilla barnet erfar utebliven behovstillfredsställelse som ett hot om utplåning. Här gör sig tiden och rummet påminna igen. Så länge frustrationen inte pågår för länge – så att barnet har hunnit ge upp om att tillfredsställelsen inte är alltför långt bort – är glappet mellan behovets uppkomst och dess tillgodoseende det som gör att barnet kan erfar att det överlever, det vill säga att obehaget är tillfälligt och att omvärlden är relativt pålitlig. Med andra ord är lagom mycket frustration en viktig del av självtillblivelsen. Tilltron till den egna förmågan att klara sig även när ens önskningar förblir ouppfyllda stärks för varje gång väntan på tillfredsställelse är uthärdlig.

Enligt Klein handlar frustrationstolerans om anpassning till den yttre verkligheten. Den som bemästrar det börjar också utveckla den kreativitet som är så viktig för att kunna ta sig an livet som en mogen individ.

Om förmågan att utstå frustration inte är tillräcklig kan det leda till undvikande av verkligheten, hävdar psykoanalytikern Wilfred Bion. När inte tänkandet kan vara till hjälp för att uthärda frustration – vilket är det mogna sättet – så försöker psyket undfly verkligheten. I brist på tankeresonemang uppstår istället ett

akut behov av att göra sig av med det ”onda”. I och med det så minskar förmågan att förstå och förhålla sig till situationen, vilket gör att frustrationen blir svår att komma till insikt om. Det som sker då, menar Bion, är att psyket inte utvecklar tankar utan riktar in sig på att befria sig från det inre obehag som frustrationen väckt – inte sällan genom destruktiva angrepp exempelvis på uppfattning om tid, rum och självet avskildhet från omvärlden.

Frustration är en känsla som uppstår ur oförmågan att stå ut med det som inte är ”jag”, det som är främmande och okontrollerbart, som är utanför den egna kroppen och som inte heller är den omsorgsgivande mamman. Det är det som kan kallas för verkligheten och där, till skillnad från i moderlivet eller modersfamen, är människan utlämnad till allt det som kommer emellan och omöjliggör en gränslös samvaro fylld av omedelbar tillfredsställelse. Med verkligheten inträder tiden, rummet och separationen – allt det som hindrar en ostörd paradisisk tillvaro.

Brist och avskildhet

Genom att en gång har fått erfara – eller i alla fall förnimma – en tillvaro fylld av outtömlig tillfredsställelse så finns det en livslång resonans i människan, som en genljudande längtan efter en ursprunglig närhet eller ett sammansmält tillstånd. Där är vi oåtkomliga för frustration och smärta. Ensamma ute i världen lurar bristen och begäret i form av frånvaron av det omslutande symbiotiska tillståndet.

Psykologen och psykoanalytikern Ludvig Igra placerar människan i ett paradoxalt tillstånd där vi under hela våra liv slits mellan önskan att vara integrerade och differentierade. För att illustrera denna belägenhet använder Igra myten om Adam och Eva i Paradiset. Till att börja med var det bara Adam och han strövade runt med Gud i Edens lustgård. Adam hade ingen historia och ingen framtid, han var självtillräcklig, utan behov och därmed utan begär. Det var en vegetativ och ostörd tillvaro präglad av evigheten. Igra tänker sig att Adam var den enda människa som inte kunde känna ensamhet eftersom han aldrig upplevt tvåsamhet. När så Gud bestämmer sig för att sätta lite fart på sin skapelse och av Adams kropp skapar Eva, ändras förutsättningarna helt. I och med Evas tillblivelse kan Adam – och därmed mänskligheten – aldrig mer vara ensam utan att erfara frånvaron av en annan människa. Eva hade ju varit en del av honom

och nu var hon en egen separat individ. Adams fullkomliga enhet var bruten. Längtan efter att bli en helhet igen blev härmed möjlig. Men, menar Igra, skulle vi uppnå Adams ursprungliga – men omänskliga och självtillräckliga – tillstånd igen så upphör vi att vara mänskliga.

I mötet med andra påminns människan om livets paradox. Den andra representerar längtan efter en fullkomlig tillvaro och påminner samtidigt om att vi är separerade. Igra menar att Adams förhållande till Eva kommer att för evigt vara ambivalent. ”Utan henne är han utlämnad till Bristen. Med henne påminns han om sin ”ofullkomlighet” (s. 25). Genom att, som Igra beskriver det, bejaka sin nyfikenhet, bet så Eva i äpplet och utträdet ur Paradiset var ett faktum. Inte bara fick människan lära känna begränsningen, bristen och längtan, utan också döden och därmed tiden. Den paradisiska fullkomligheten var över och från och med nu behöver människorna arbeta för att få ihop sin tillvaro, inget är dem längre givet.

Myten om Adam, Eva och förvisningen från Paradiset kan vara ett sätt att symbolisera en människas födsel och livsvillkor. Ett tidlöst, harmoniskt och behovslöst tillstånd förbyts mot en avskild existens präglad av jakten på tillfredsställelse och behovet av den andra. Det verkar var människans lott att ständigt försöka stilla sina begär, men det uppstår alltid nya. Arbetet är konstant. Tillståndet av perfekt balans och harmoni fortsätter gäcka. Igra skriver att även som vuxna söker människan omedvetet hela tiden upphäva skillnaderna mellan själv och andra och strävar mot ett tillstånd där olikheterna inte längre är relevanta. På så sätt önskar vi – oftast utan att veta om det – åter skapa en helhet att återinträda i och som överskrider vårt separerade själv. Där hoppas vi kunna övervinna ensamheten och döva känslan av att vara fördrivna från Paradiset.

Här finns några obevekliga mänskliga omständigheter som ger upphov till känslor som ändlighet, avskildhet och avsaknad. Med utgångspunkt i de här förutsättningarna ska alltså människan försöka finna sig tillrätta i tillvaron, skapa sig ett hem. Behovet av en plats där det är möjligt att få visst anstånd med arbetet – en frist från ständigt återkommande behov och begär – framstår som ytterst mänskligt. Om människan har ett paradiskt erfarenhetsfragment i sig finns det kanske en väg tillbaka?

Ruset och Paradiset

Även psykoanalytikern Joyce McDougall menar att alla innerst inne bär på en längtan efter att återträda i spädbarnets illusoriska och frustrationslösa universum, där modern håller obehaget och bristen på avstånd. Enligt McDougall kan användandet av droger och alkohol vara försök att fylla ett inre tomrum som kan uppstå om inte en tröstande moderlig gestalt har internaliserats. I enlighet med Klein menar McDougall att förmågan att trösta sig själv och uthärda negativa känslor är avgörande för att hantera den mänskliga belägenheten. När det blir för smärtsamt kan drogen erbjuda en ”magisk” flykt, en tillfällig lösning, där starka och konfliktfyllda känslor upphör för en stund.

I boken *The trip to Echo Spring – on writers and drinking* skriver Olivia Laing om sex manliga amerikanska författare (F. Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway, Tennessee Williams, John Cheever, John Berryman och Raymond Carver) och deras alkoholism. Alla vittnar de om att drickandet på ett eller annat vis utgör en flykt från en plågsam verklighet. Vad som slår mig är hur många av dem som också beskriver känslor av att inte höra hemma, att känna sig platslös och ensam med en inneboende tomhet vars hunger (eller törst) är svår, för att inte säga omöjlig, att stilla. Känslor som skulle kunna liknas vid hemlängtan. Flera av dem isolerar sig under perioder med alkoholen för att stilla sin längtan och fylla tomheten.

Laing refererar till John Berrymans diktsamling *Dream Songs* där han beskriver sitt tillstånd så här:

Hunger was constitutional to him,
wine, cigarettes, liquor, need need need
until he went to pieces.
The pieces sat up & wrote.

Laing konstaterar att här finns ett infantilt jämrande och en hunger som burits med in i vuxenlivet. Förintelskräcken framstår som densamma som hos ett spädbarn som väntar på bröstet, men nu är det frågan om en vuxen mans skräck över att ha förlorat spädbarnets känsla av trygghet utan att ha kunnat ersätta den med den inre trygghet som behövs för att möta verkligheten.

Likheterna mellan bröstet – eller nappflaskan – och spritflaskan blir tydliga. Det trösterika och fyllande sugandet har bytt skepnad och innehåll, men törsten består. I ”Dream song 96” skriver Berryman:

Under the table, no. That last was stunning,
that flagon had breasts. Some men grow down
cursed.

Why drink so, two days running?
two months, O seasons, years, two decades
running?

I answer (smiles) my question on the cuff:
Man, I been thirsty.

Medan den enorma törsten har försökt släckas, så har tiden och rummet varit diffusa och obestämbara. Var har Berryman varit under all den tid som gått medan törsten krävde sitt, och vart tog tiden vägen?

Alkoholen verkar kunna utgöra en omslutande vätska att tid- och rumslöst låta sig flyta i, som en alternativ verklighet. Författaren John Cheever hade en fäbless för vatten, men även för gin och Laing konstaterar att Cheevers idé om att det är en återgång till ett naturligt tillstånd att befinna sig i vatten även hyser en längtan efter att träda in i en sfär som påminner om livmoderns vätskefyllda, viktlösa och ansvarslösa omgivning. Där är man onåbar och isolerad; ett tillstånd inte helt olikt känslan av att låta sig ”badas” i alkohol. Är det så att Berryman och Cheever söker sig till ett tidlöst foster- och spädbarnsstadium där de omsluts av vätska och stillar sin törst?

Längtan efter att ha en tillflyktsort, en trygg – om än obeständig – plats att isolera sig på, är tydlig när författaren Birgitta Stenberg i *Rapport* beskriver hur hon upplever sitt liv och sina känslor när hon använde droger. Under drogens inverkan uppfattar Stenberg att hon är instängd som i en ”ogenomskinlig ostkupa” (s. 148). ”Visst var det fruktansvärt ibland. Men jag hade alltid någonstans att ta vägen! Jag kunde gömma mig undan obehagen i mina likgiltiga dvalor. Eller dvalor var det inte heller men ett tillstånd där ingenting nådde mig på allvar” (s. 165). Drogen gjorde henne ”trygg i sin egen värld” (s. 47) och den lilla lägenhet som Stenberg bodde i under den här tiden beskriver hon som fylld ”med elljus och fördragna gardiner dygnet runt” (s. 77). Rummet blev på så vis statiskt, utan det naturliga ljusets – och därmed tidens – skiftningar. Kopplingarna till omvärlden bröts.

För att följa antropologen och författaren Sigrid Rausings tankar i boken *Malström* gällande sin brors och svägerskas missbruk så är droganvändning ett begär som, bland annat, syftar till att komma till ett slags paradiset, en Edens lustgård där glömska och med-

vetslöshet är eftertraktade tillstånd. Rausing menar att brodern och svägerskan inte ville komma ut från något, utan drevs av en längtan in. ”De var i exil och letade efter vägen hem” (s. 170). Rummet som de isolerade sig i var deras Eden, en drogfylld bubbla som var helt avskärmad från yttervärlden. Därinne sökte de amnesi genom amnesi. Rausing beskriver hur det inuti det välbärgade och välinredda hemmet fanns ett låst rum som ingen annan hade tillträde till. Det var därinne som brodern och svägerskan till slut tillbringade all sin tid och sökte sig till en plats bortom medvetande för att undkomma känslan av att vara utan ett verkligt hem.

Även journalisten och kritikern Johan Croneman verkar längta till en fristad som befinner sig bortom den verklighet som gör honom olycklig. I boken *Jag är olyckligt här* skriver han om sina erfarenheter av missbruk. Redan i titeln går det att ana att författaren inte har funnit sig tillrätta i tillvaron – att det ”här” som skulle kunna kännas som hemma inte gör det. Han beskriver det så här:

Alla missbrukare letar efter ett helt tomt rum att vara i. Ett rum man inte delar med någon annan. En dörr in, ingen dörr ut. [...] Raymond Carver har sammanfattat det i några rader, i dikten ”Luck”. Jag har vare sig förr eller senare läst någon som kommer närmare beskrivningen av det tomma rummets tillstånd. [...]

What luck, I thought.
Years later,
I still wanted to give up
friends, love, starry skies,
for a house where no one
was home, no one coming back,
and all I could drink.

Rausing och Croneman beskriver isolerade rum vars syfte är att erbjuda fullständig avsaknad av brist och frustration. Begären hinner knappt uppkomma, för tillfredsställelsen finns redan där, omedelbart tillgänglig. Här existerar ingen separation mellan personen och omgivningen. Rummet sluter tätt runt invånaren, som utan att behöva komma ut har det som behövs inom räckhåll. Men ett sådant rum är en ouppnåelig dröm, inte något egentligt hem, ingen riktig plats, utan längtan efter ett onåbart tillstånd – som i livmodern eller Paradiset.

Jag skulle vilja säga att det som författarna beskri-

ver är en form av hemlöshet, en oförmåga att härbärga sina liv. För de här personerna är det svårt att leva i den krassa verkligheten, fylld av obehagliga känslor och svåra själsliga tillstånd. Istället uppstår ett begär efter den tillflyktsort som ruset gett glimtar av. Här vill de alltid vistas. Begäret verkar komma ur en erfarenhet av att sakna en plats som har gått att ana men som är svår – för att inte säga omöjlig – att nå igen och omöjlig att stanna på. Men längtan är stark att få komma in, få komma hem, till den där platsen där alla anspänningar släpper taget.

Musikern Matti Ollikainen berättar i boken *Trasiga toner* om sitt alkoholberoende och sin oerhörda längtan efter att fylla tomheten och finna ro. Han beskriver det bland annat så här:

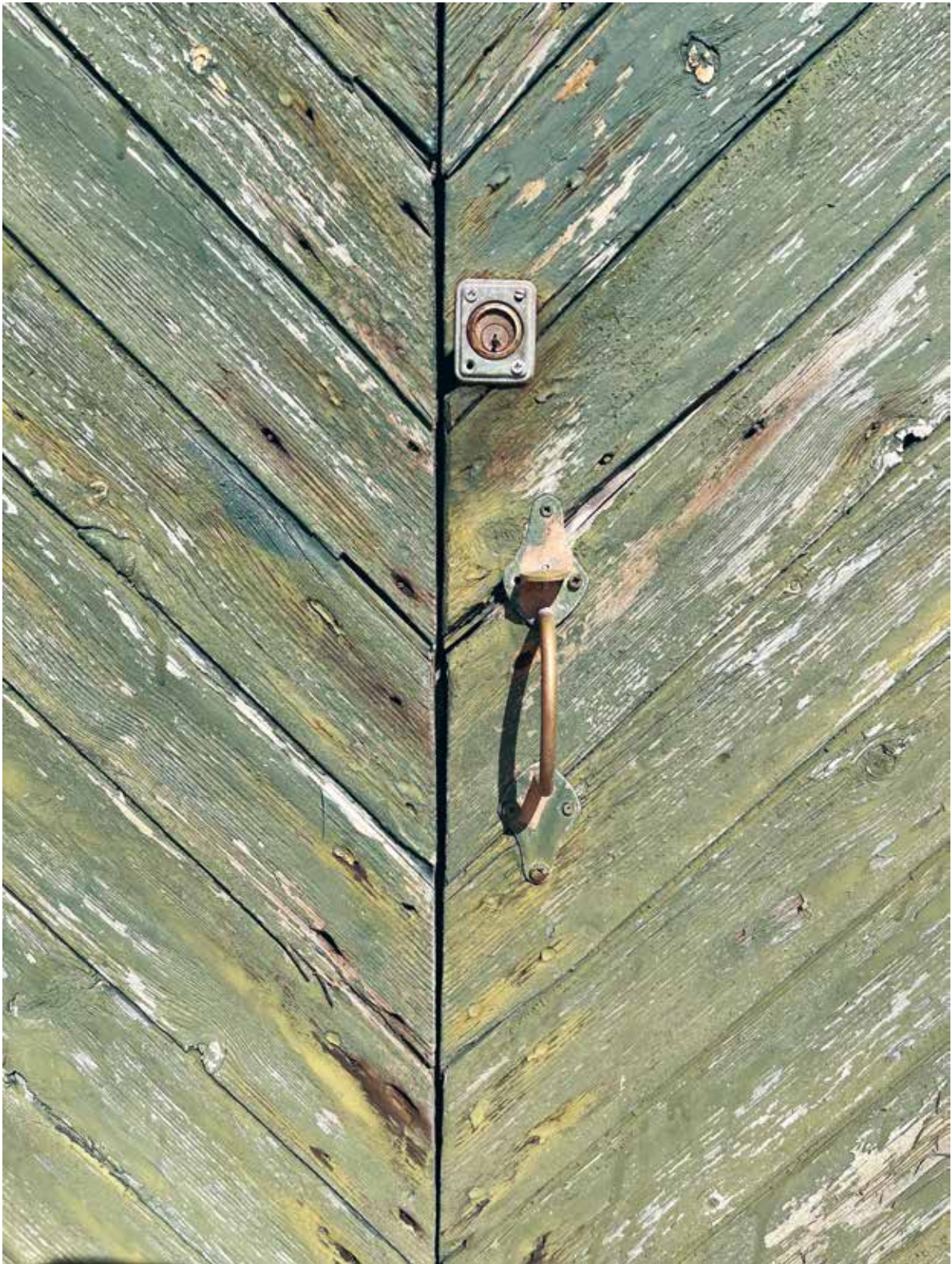
Hur ska man kunna ta sig ner från höjden
Hur ska man kunna ta sig ut ur mörkret
Hur ska man kunna dämpa ljuset
Och ta sig in i det varma huset?
Upp och ner och mer och mer
Och mer och mer och mer och mer

En slags hemlängtan verkar ha tagit plats i författaren, men en längtan som inte har gått att uppfylla i ett världsligt hus. Ollikainen irrar vidare i hopp om att undkomma allt som tränger sig på – försöker reda sig en plats i ruset. Men de tillstånd som uppstår där är bortom tid och rum, som en kapsel där allt annat förlorar sin betydelse. Stenberg skriver ”Det finns inga världar utanför. Inget liv innanför” (s. 29). Här går inte att leva – eller känna sig levande – men det går att dö i jakten på att komma dit.

Den illusoriska känslan av att vara osårbar och onåbar i sitt uppdiktade ”rushus” skapar i själva verket isolering och en oförmåga att erövra sig en verklig plats i tillvaron. Längtan efter ett smärtfritt icke-tillstånd gör att allt som hör verkligheten till förnekas i ett sådant hus. Att skapa ett hem, ett varmt hus, i den verkliga världen kräver handling, att gå verkligheten tillmötes med allt vad det innebär av minnen, avskildhet och begär.

Det relationella hemmet

I *Platser för våra liv* påvisar Crafoord hemmets potentiella förmåga att både symbolisera och konkretisera gränser. Rum och rörelse inkorporeras i individen och på så sätt skapas de utrymmen och mellanrum som gör

det möjligt för oss att vara i levande rörelse, istället för att fastna i livmoderrummet. I den här rörelsen, hävdar Crafoord, finns möjlighet både att bjuda in andra till delar av vårt inre och att ge oss ut för att gå andra tillmötes. Ett hem som skapas utifrån hur den som bor där vill ha det berättar något om invånaren. Att sedan bjuda in andra till hemmet är att göra en del av sig själv tillgängligt för omvärlden, men utan att riskera hela sig själv och sin trygghet.

Det första hemmet kan vara en plats där barnet börjar erfa de gränser och mellanrum som behöver finnas i förhållande till andra, som en avgörande del av självtillblivelsen. I hemmet blir symboliken tydlig när, exempelvis, dörrar stängs och vissa platser omges av restriktioner. Hemmets rum och gränser iscensätter Lacans idé om uppkomsten av en tredje part, en fader, som löser upp tvåsamhetens symbios när föräldrarna stänger sin sovrumsdörr. Crafoord menar att erfarenheten av att vara en egen, avgränsad person med integritet och förmåga att göra anspråk på en plats sker i barndomshemmet. Gradvis kan individen utvecklas i hemmets dynamik som utgörs både av modersprincipens närande trygghet och fadersprincipens mer utåtriktade och separerande kraft. Med moderskroppen – och i sin förlängning hemmet – som införlivad trygghet ger vi oss ut i världen, för att sedan återvända, återhämta oss, och ge oss ut igen.

Ett levande hem är alltså inte en helt avskild och isolerad plats utan ett dynamiskt och relationellt utrymme. Hemmet och dess invånare påverkas av de minnen och erfarenheter som gjorts både inom och utanför hemmets väggar. I barndomshemmet har, förhoppningsvis, erfarenheter av närhet, separation, ensamhet och återförening gjorts, vilket bidragit till att skapa förmåga att uthärda perioder av brist och gett en tilltro till att omvärlden är övervägande god. Om inte, kan hemmet förknippas med helt andra känslor. På så sätt står hemmet i kontakt med våra uppfattningar och förhoppningar om oss själva, vår omgivning, om det förflutna och om framtiden. Sätts erfarenheten av tid och rum ur spel – exempelvis genom rusets inverkan – är risken stor att hemmet inte blir levande och tryggt, utan dött, orörligt och hotfullt; ett hus som gör en orörlig, som lamslår.

Det förlorade Paradiset

Hos de här författarna går det att urskilja en längtan till en plats där tillfredsställelsen är total. Det är en dröm om det fulländade hemmet. Men efter den

mytiske Adam – som innan Eva och fördrivningen ur Paradiset levde ett fullkomligt men omänskligt liv utan tidsuppfattning, behov och begär – har ingen vuxen människa kunnat framleva sitt liv under paradiska förhållanden. Vi måste lämna den en gång livsnödvändiga moderliga sammansmältningen. Om inte, påpekar Igra, så riskerar vi att kvävas i brist på egna själsliga processer. Psykoanalytikern Else-Britt Kjellqvist ger uttryck för detta i dikten ”Livmoderrum”:

I det räfflade röda
dröjer hon länge
för att sen kämpa
sig ur det döda

Det är ingen skön död
att aldrig födas
att storkna
i det sköna röda

(Öpublicerad dikt återgiven i "Skapande rum – inre, yttre och det tredje" av Else-Britt Kjellqvist. I Yttre rum och inre, Svenska Psykoanalytiska föreningens skriftserie Nr 3, 1999.)

Kjellqvists dikt fångar ambivalensen mellan att vilja dröja sig kvar i det skyddande sköna, eller att undkomma kvävningensdöden. Det är kampen, rörelsen utåt, som gör att det går att undgå att storkna. När Ollikainen börjar känna att tomheten i hjärtat inte går att fylla med sprit ”Så sa jag till mig själv det är något i detta hus som hindrar mig från handling” (s. 110). Instängdheten börjar bli tydlig. Med alkoholen eller drogens hjälp byggs huset av förnekande och undvikande. Risken med den sortens hus är att invånaren kan bli levande begravd, och till sist kvävd.

Människan behöver hålla sig i rörelse – låta sig födas in i den verklighet som utgör den mänskliga existensens ofullkomlighet – för att inte riskera att storkna. Enligt Igra är det strävan efter att tillfredsställa våra begär som sätter oss i rörelse. Det är ett arbete utan slut. Känslan av att aldrig få vila från all den här rörelsen kan föda en längtan efter att helt slippa undan begären – och därmed bristen – och på så sätt äntligen få frid. Rusets tillfälliga hemkänsla kan utgöra den efterlängtnade fristaden.

Att vara utan drogen innebär att utsätta sig för tillvarons alla aspekter, att vara helt exponerad. Stenbergs

beskrivning av det drogfräa livet liknar en jagad, hemlös människas kamp för överlevnad. "[...] ingenstans att ta vägen med mig själv, inga kryphål längre, inte minsta hemliga trygga gömsle" (s. 168) "Nu får jag hudlös slåss mot allting" (s. 165). Ollikainens nyktra erfarenheter är liknande. "Det var det mest osannolika jag kunde föreställa mig. Att gå igenom livet nykter. Ingen flyktväg, ingen väg ut. Gå igenom det. Gå igenom livet. Otroligt. Så intensivt, hela tiden" (s. 139). Nykterheten handlar om att gå tillmötes, vara på plats, att gå i livet, inte fly till orörlighetens och icke-görandets skrymslen. I livmodersrummet är tid, rum, handling och rörelse oväsentliga – i verkligheten är det sådant som hör livet till. I livmodersrummet finns inget att röra sig mot eller ifrån, inget eller ingen att förhålla sig till.

Icke-hemmet

Hur det kan vara att växa upp i ett hem som bildligt och bokstavligt hotas av fattigdom, utsatthet och över svämning skildras av författaren Marguerite Duras i den delvis självbiografiska romanen *En fördämning mot Stilla havet*. Där berättar hon om sin uppväxt i Franska Indokina och allt som hotade att förgöra hemmet. Den otryggheten följde Duras hela livet. I förordet till romanen *Monsieur Andesmas eftermiddag* skriver författaren Kristoffer Leandoer om Duras fäbles för att köpa fastigheter. Detta till trots kände sig Duras aldrig hemma och utvecklade under livets gång ett alkoholberoende. Husen hon ägde kunde aldrig stilla känslan av brist. Leandoer uppmärksammar att i en intervjubok om Duras platser så benämns husen inte som hem utan som bostäder. "För även om Marguerite Duras fäste sig djupt vid dem så räckte de aldrig, hon kunde aldrig få nog: hon kunde aldrig känna sig tillräckligt trygg" (s. 10) skriver Leandoer och noterar vidare att i många av Duras romaner så bor inte människorna i någon egentlig mening: de kommer inte hem, vistas endast tillfälligt på olika platser eller har inga tydliga hem.

Duras litterära personer tenderar även att undvika att vara i tiden, istället väntar de. Väntan är ett genomgående tema i böckerna, framhåller Leandoer, och det alla väntar på är döden, att det äntligen ska vara över. För att påskynda väntans distanserade passivitet konsumeras stora mängder alkohol och sex.

På ett tillsynes mera aktivt vis tar sig huvudpersonen Neddy Merrill, i Cheevers novell *Simmaren*, läng-

re och längre bort från sig själv, sin familj och sitt hem. Anstruken av gin och med en känsla av gränslöshet, bestämmer sig Neddy för att ta sig hem genom att simma genom grannskapets alla pooler. Han dyker i, tänker att han egentligen skulle vilja vara naken – i "ett naturligt tillstånd" (s. 247) – och säger till sin frågande fru att han ska simma hem. I början gläds Neddy åt att befinna sig i en värld med så mycket vatten, drinkar och glada människor och han känner sig som en upptäcktsresande. Vartefter Neddy tar sig vidare, under vad han uppfattar som en och samma somardag, börjar han notera att trädens löv gulnar och faller, att högt gräs växt upp på vissa platser och att det finns torrlagda pooler och hus till salu vars invånare Neddy tror sig ha träffat alldeles nyligen. Besvikelse och förvirring börjar tränga sig på. Vid ett tillfälle av klarhet frågar sig Neddy: "Höll hans minne på att bli dåligt eller hade han lyckats disciplinera sig så hårt i försöken att förtränga obehagliga fakta att han hade skadat sitt sinne för sanningen?" (s. 251).

I ett stycke låter Cheever läsaren betrakta Neddy utifrån där han står, nästan naken, vid en skräpig vägkant. Förbipasserande hånar honom i hans ömklighet. Han finner att han varken förmår vända om eller behålla sin värdighet. Vid en pool beklagar innehavarna att Neddy behövt sälja huset och att hans barn farit illa. Men Neddy minns ingen husförsäljning och är säker på att barnen är hemma i högsta välmåga. Vartefter Neddy fortsätter möter han på förakt, ingen vill bjuda på en drink och en gammal älskarinna ber honom att växa upp. Stapplande kommer han slutligen fram till sitt hus. Varken frun eller barnen är där, hemmet är tomt och övergivet sedan länge.

Cheevers skildring av att förlora greppet om tid och plats i ett töcken av alkohol är genial. Medan Neddy är omsluten av vatten från utsidan och alkohol från insidan glider tiden och rummet honom ur händerna. De yttre tecknen på tidens gång försöker han förtränga genom att hålla sig i ett berusat, flytande, tillstånd. Det Neddy vill tro är en enda dags händelser är i själva verket en betydligt längre tid. Vart han faktiskt befunnit sig under hela den här tiden har han ingen realistisk uppfattning om.

Hemkomst?

Under tiden de levte i ruset har ingen av författarna som presenterats här varit hemma, inte i den bemärkelsen att de haft tillgång till en plats som gett den känslan. Ett

verkligt hem präglas bland annat av trygghet, beständighet och frihet, vilket skapas genom att den boende - i samröre med platsen - förmår härbärgera de minnen, erfarenheter, handlingar, känslor och förväntningar som denne bär med sig. Istället har de här personerna försökt reda sig en plats i ruset - i förhoppning om att slippa ifrån obehagliga och oönskade känslor och minnen som det inte varit möjligt att finna någon plats för - men utan att hitta något beständigt hem där. Genom rusets inverkan har det gått att tillfälligtvis slippa sitt känsloliv, men det verkar inte leda hem. Berusningens löften om ett alternativt hem, där livets realiteter och vedermödor sätts på undantag, utfästs på bekostnad av verkligheten - eller sanningen, om man så vill - vilket snarare leder bort än hem.

Ruset kan uppfattas som en fristad eller en tillflykt-sort, men dörrarna till en sådan plats tenderar att vara barrikaderade och invånaren onåbar och isolerad i sin kupa. Till skillnad från ett hem finns där inget utrymme för att röra sig mellan brist och tillfredsställelse, eller mellan förening och separation. Ruset kan bygga ett fiktivt hus runt livet, som skydd för det sköra och hudlösa jaget. Men för den som är född finns ingen väg tillbaka till paradiset, eller moderlivet. Det är i mellanrummet mellan hur det skulle kunna vara och hur det faktiskt är som erfarenheten av brist och begär uppstår. Det är där livet finns, det är där människan

behöver befinna sig - hur smärtsamt det än är - och det är där det går att röra sig. Precis som med livet, så står ett verkligt hem i relation till tiden och rummet. Om hemmet sluter för tätt, kan inte livet ta sig in.

När författaren Per Olov Enquist förlorar sig i alkoholen verkar det hänga nära samman med att han också mister förankringen i ett hem och en plats. Enquist beskriver i självbiografen *Ett annat liv* hur han lycklig och nyförälskad skiljer sig, flyttar till sin nya fru i Köpenhamn (sedan vidare till Paris under en tid) och upptäcker att han är i exil, frivilligt, men ändå i landsflykt. Här börjar Enquist att dricka och när han är berusad kan han inte skriva. Passagerna när han skriver blir kortare och kortare och till slut kan han i princip inte skriva alls. För att ändå nedpränta något börjar han skriva om "det han är säker på, alltså huset" (s. 424). Huset är barndomshemmet, det gröna huset i Sjön, Hjoggböle. Det första han skriver är telefonnumret de hade dit: 3. Han upprepar det några gånger. Sedan tar han sig an huset som hans far - som dog när sonen bara var några månader - och farfar byggde och där Enquist växte upp ensam med sin mor. Han beskriver omgivningen, exteriören och interiören i detalj för att inte sjunka så långt ned i alkoholen att han drunknar. När han har druckit mycket är han "inlagen i framgångens och kärlekens smörpapper, absolut och fullständigt ensam." (s. 425).

FOTO LENA LILJESTRAND

Omvärlden och verkligheten ter sig som något som inte har med honom att göra eftersom alkoholen gör att han är ”innesluten i en bubbla av glas” (s. 501). ”Nu satt spritasömmen som en ostkupa över honom och därinne satt han full eller sovande och icke brydde han sig.” (ibid.). Han är inte delaktig i livet, han är innesluten i spriten. Under lång tid av sitt liv förstod han inte att han befann sig på flykt.

När Enquist rymmer från en avgiftningsanstalt på Island kommer en vän för att ledsaga honom däri-från och frågar vart han vill åka. Enquist svarar ”*Vad menar du, jag ska hem*” (s. 518). Han kommer på sig själv med att hävda sin rätt att återvända till Sverige, inte till Danmark där han bor. Men han åker inte till Sverige utan till Köpenhamn och han fortsätter dricka. Det är på en avgiftningsanstalt i Danmark som Enquist slutligen hittar hem. I strid mot reglerna får han ha med sig en ordbehandlare och plötsligt upptäcker han att han kan skriva igen. Till slut har han kunnat ta sig an det ämne han undvikit under alla år, det allra svåraste. Han börjar skriva romanen *Kapten Nemos bibliotek*, om de som stod honom allra närmast som barn och om allt det som hade hänt, ”han var tillbaka i byn där uppe och skrev om det som var smärtsamt fast lite roligt ändå, och han kunde skriva” [...]”Och när han insåg det visste han plötsligt. Han var räddad.” (s. 526).

I *Kapten Nemos bibliotek* skriver Enquist en historia om en pojkes erfarenheter av att bli ”efterlämnad” av sina närmaste. ”...[Ö]vergivandet och fråntagandets punkt” (s. 31) skulle komma att upprepas i hans liv. Långsamt börjar han erkänna hur smärtsamt det varit. Han förstår hur rädslan och smärtan finns där – trots flyktförsök – tillsammans med en längtan efter att allt som hänt skulle bli tydligt och förklarat, ”hoplagt”, att ”till slut kunna skriva: så var det, det var så det gick till, detta är hela historien” (s. 245). Den tidigare rädslan för att minnas ersätts av motsvarande nödvändighet.

Dock var vissa av hans minnen:

länge som en skarp, brinnande smärtpunkt, sandkornet i ett öga, och det tog nästan ett helt liv innan jag förstod att det var den lilla smärtan som talade om att jag levde. Och att jag ändå var ett slags människa.

Kastade man bort smärtan var den ju förgäves. Då gjorde det ju bara ont (s. 15).

Bokens ”jag” inser hur rädslan för smärta kan leda till att man undviker det som gör mest ont. Han konstaterar att man:

ska behålla det som gör ont. [...] Om man inte behåller, då har man ju intet kvar. Och då finns det inte någon mening i nånting alls av det som gjorde ont.

Då hade det bara gjort ont. Helt meningslöst.

Och då var man bara en helt meningslös människa.

Det är kanske det som gjorde ont som är beviset på att man blev människa (s. 138).

Enquist gjorde tillsist det som behöver göras för att, som Kjellqvist skriver i sin dikt, kämpa sig ur det skyddande, sköna röda – det som Enquist kallade för ostkupa eller bubbla av glas – som också är det som är kvävande och som skiljer en från livet. Längtan efter oberördhetens Paradis fick gå förlorad. Enquist tog sig an den psykiska smärta och konflikt som mötet med verkligheten – eller med sanningen – innebär. I hans fall verkar det vara att via barndomshemmet leta sig vidare till de relationer som fanns på den platsen och vid den tiden där hans liv började. På så vis hittar han hem igen, men den här gången som en separerad och fri person som har sett sanningen i vitögat. Han inser att han aldrig kommer att kunna gå igenom och förstå allt som hänt i barndomen, men han har försökt. Efteråt ger han sig tillbaka ut i livet och världen. ”Det var ju dit jag måste tillbaka, fast fri” (s. 249). Han hade slutat fly. ○

CECILIA BERGSTEDT

Fil.dr. Socialantropologi, steg 1-psykoterapeut, boendeassistent Göteborgs Stadsmission Bostad först.

REFERENSER

- Berryman, John (2014). *Dream Songs*. Farrar, Straus & Giroux. (Originalt publicerat 1969).
- Bion, Wilfred R. (1993). *Vid närmare eftertanke*. (Einar Jakobsson, Övers.). Stockholm: Natur & Kultur.
- Cheever, John (2019). *Simmaren*. (Hans-Jacob Nilsson, Övers.). *Simmaren: noveller*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Crafoord, Clarence (1997). *Platser för våra liv*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Croneman, Johan (2020). *Jag är olyckligt här*. Mondial.
- Enquist, Per Olov (1991). *Kapten Nemos bibliotek*. Stockholm: Norstedts.
- Enquist, Per Olov (2008). *Ett annat liv*. Stockholm: Norstedts.
- Eriksson, Johan (2014). Att minnas – om erinring, upprepning och genomarbetning. *Tidskriften Divan*, 3-4, 74-85.
- Eriksson, Johan (2017). Att bli människa – om övervinandet av oedipuskomplexet och etablerandet av det själsliga livets fundament. *Tidskriften Divan*, 1-2, 5-15.
- Igra, Ludvig (1988). *På liv och död: om destruktivitet och livsvilja*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Kjellqvist, Else-Britt (1999). Skapande rum – inre, yttre och det tredje. *Yttre rum och inre*. Svenska Psykoanalytiska föreningens skriftserie, 3, 23-43.
- Klein, Melanie (2000). *Kärlek, skuld och gottgörelse*. I urval av Ludvig Igra och Lars Sjögren. Stockholm: Natur & Kultur.
- Lacan, Jaques (1989). *Ecrits*. (Irène Matthis, Övers.). *Spiegelstadiet och andra skrifter*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Laing, Olivia (2017). *The trio to Echo Spring – on writing and drinking*. Canongate Books Ltd.
- Leandoer, Kristoffer (2018). Förord i *Monsieur Andesmas eftermiddag* av Marguerite Duras. Stockholm: Lind & Co.
- May, Rollo (1991). *Ropet efter myten: om den moderna tidens mytologi*. (Suzanne Almqvist, Övers.). Stockholm: Rabén & Sjögren.
- McDougall, Joyce (1988). *Jagets teatrar: illusion och sanning på psykoanalysens scen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- McDougall, Joyce (1990). *Kroppens teatrar: psykosomatiska sjukdomar i ett psykoanalytiskt perspektiv*. Natur & Kultur.
- Ollikainen, Matti (2020). *Trasiga toner*. Kaunitz-Olsson.
- Rausing, Sigrid (2018). *Malström: en memoar*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Stenberg, Birgitta (1969/1988). *Rapport*. Stockholm: Norstedts.
- Winnicott, Donald W. (1981/2003). *Lek och verklighet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Winnicott, Donald W. (1993). *Den skapande impulsen*. Stockholm: Natur & Kultur.

